

A „VILÁGTELEVÍZIÓ” TÁVLATAI

„A televízió új eredményei” címmel, a blédi tévéfesztivál párhuzamos rendezvényeként tartották meg az idén júniusban a tömegkommunikációs eszközöknek és a tájékoztatáscserének szentelt második nemzetközi értekezletet¹.

Habár egy tudományos összejövétel jelentősége elsősorban a tartalmától, nem pedig a résztvevő intézmények és egyének számától és rangjától függ, ezúttal ez az adat is figyelmet érdemel, mert ha egyebet nem is, de azt igen szemléltetően bizonyítja, hogy a kommunikációs eszközöknek, a nemzeti és nemzetközi tájékoztatáscserének, világszerte igen nagy jelentőséget tulajdonítanak. A blédi összejövetele 21 ország 80 tudósa és szakembere vett részt és több jelentős nemzetközi szervezet képviseltette magát, élükön az UNESCO-val.

Tárgykör tekintetében az összejövétel anyaga négy részre oszlik: a televízió és a nemzetek közötti érintkezés, a televízió és a társadalmi fejlődés, a műholdas műsorsugárzás és a televízió, és végül — káderek képzése a TV új feladataihoz.

Egy beszámoló keretében lehetetlen, akár csak felvázolni is a benyújtott, vagy felolvasott közleményekben felvetett valamennyi szempontot, részlegtárgykört és megfigyelést, annál is inkább, mert egy ilyen vállalkozás bizonyos fokú kritikái hozzáállást is kívánna, amire csak a telvár. Ezért jelenleg csak a fő tárgykörökre vonatkozó alapgondolatokat és rendszerezett anyag nyújthat lehetőséget. Ez az anyag még kiadásra ismertetjük, részletesebben pedig csak egy beszámolóval foglalkozunk, amely véleményünk szerint az olvasók külön érdeklődésére tarthat számot.

A televízió gyors terjedését, sokoldalú közlési képességét és nagy hatását tekintve, érthető, hogy a megbeszélés résztvevői legtöbb figyelmet a rádió és televíziószolgálat nemzetközi vonatkozásainak és következményeinek szentelték.

Ebben a témakörben a beszámolók többsége hangsúlyozza, hogy a nemzetközi társadalom további sorsa egyre inkább az emberek tudatától függ majd és attól, hogy mennyire lesznek képesek nemzeti és egyéb szűk érdekeiket valamennyi ország egymástól való függésének és egymásra-

utaltságának keretében szemlélni, attól tehát, hogy az egyénben megnyírt tudatosodnak az emberiség általános érdekei.

Mivel Jugoszlávia soknemzetiségű ország, nálunk ennek a kérdésnek külön, belső jelentősége is van és minden pozitív megoldás a világban bennünket közvetlenebbül érdekel, mint bárkit. Ugyanakkor, hazánk nemzetközi helyzete folytán még mindig ki vagyunk téve azoknak a külső hatásoknak, amelyeket a nemzetközi kommunikáció terén a kis és fejlődő országok általában túrni kénytelenek.

Azokkal az elméletekkel és feltevésekkel szemben, hogy az elektronika és a komputerek természetüknél fogva az ember felszabadítását szolgálják, a blédi tanácskozás kétkedését fejezte ki:

A televízió könnyen ellenőrizhető és befolyásolható médium. Azok az országok, amelyek most vezetnek be, vagy amelyeknek a termelő kapacitásai fejletlenek, műsorbehozatalra szorulnak. Ez a tény lehetőséget nyújt a nagy termelőknek arra, hogy a saját értékeiket, értékrendszerüket és szemléletmódjukat rátukmálják a kicsikre. Felmerül tehát a kérdés, hogyan lehet az interkulturális kommunikáció folyamatában a nemzeti kultúrák egységét megőrizni és hogyan lehet a pozitív, termékenyítő egymáshatást a nagyok dominációja nélkül biztosítani.

A legtöbb beszámoló és közlemény a „televízió és társadalmi fejlődés” gyűjtőcím alá sorolható, de ugyanakkor a legtöbb nézetkülönbség is ebben a témakörben jelentkezett. Ezek a nézetkülönbségek nagyjából két kérdés körül csoportosultak: az egyik, hogy milyen tényezők gyakorolhatnak negatív hatást a tévére — és erre a közlemények a kiindulópontként szolgáló társadalmi alap szerint váltakozó feleleteket adnak. A másik kérdés, hogy passzivizálóan hat-e a TV az emberekre. Erre a kérdésre a beszámolók többsége igenlően válaszol, sőt odáig mennek állításaikban, hogy a televízió a valóság helyett az illúziók világába vezet a közönséget. Ezt azonban számos szerző vitatja, hangsúlyozva, hogy a passzivizáló hatásról, a „szemléllő” mentalitás fejlesztéséről szóló megállapítások csak a konkrét, hogy úgy mondjuk, pillanatnyi hatásra érvényesek, míg ha hosszabb időszakban szemlélljük a reakciókat, akkor nyilvánvaló, hogy a televízió egész sor olyan értékfelfogást és álláspontot ültet el a nézőben, amelyek adott esetekben annak cselekvését és állásfoglalását befolyásolják.

Külön figyelmet érdemel a megbeszélés anyagában a műholdas televíziót és a nemzetközi együttműködés lehetőségeit és akadályait tárgyaló beszámolók sora. Összefoglaló helyett részletesebben ismertetünk közülük egyet, Dr. Ivo Pustišek, a jugoszláv rádiótelevízió főtítkárának tanulmányát, egyrészt mert úgyszólván a valamennyi idevágó kérdést érinti, másrészt mert annyira kézzelfoghatóan mutatja be a dolgokat, hogy általa a kívülálló is betekintést nyerhet abba a szövevénybe, amit szaknyelven nemzetközi rádiódifúzióknak, vagyis nemzetközi rádiós és televíziós együttműködésnek neveznek.

A fogalom meghatározásánál a szerző hangsúlyozza, hogy nemzetközi rádiódifúzióknak csak azt a műsorsugárzást tekintik, amely nemzetközi megegyezésen alapszik. Nem tekinthetők nemzetközi rádiódifúzióknak azok a műsorok, amelyeket egyes országok, a többiek beleegyezése nélkül a kül-

föld, vagy az egész világ számára sugároznak. Ez csupán nemzeti rádió-diffúzió, tekintet nélkül arra, hogy nemzetközi hatása és következménye lehet. Ilyen értelemben a közvetlen vételre sugárzott szovjet vagy amerikai műholdas tévéprogramot sem lehet majd nemzetközi rádiódiffúzióknak tekinteni, ha bevezetésükre azoknak a nemzeteknek a beleegyezése nélkül kerül sor, amelyekhez az így sugárzott műsor eljut.

Csak a szervezett és megegyezésen alapuló nemzetközi együttműködés a tájékoztatáscsere különböző területein és a közvetlen műsorsugárzás terén tekinthető nemzetközi rádiódiffúzióknak.

A világon ma már igen erősek a nemzetközi rádiódiffúzió különböző megnyilvánulásai: az egyes országok közötti kétoldali együttműködés, vagy a regionális szervezkedés. Példaként említhető a Jugoszláv Rádió-diffúzió, amely Jugoszlávia föderatív berendezése folytán maga is nyolc független hálózat egyesülése és az 1970. esztendőben 104 ország rádió-és televízió szervezetével tartott fenn tevékeny kapcsolatokat. Egyes országokkal egyenrangú ez az együttműködés, igen sok országnak többet nyújtunk, mint amennyit kapunk, néhány országtól pedig többet kapunk, mint amennyit viszonzásként nyújtunk. Ilyen közvetlen kapcsolatai a világ minden rádió-televízió szervezetének vannak.

A regionális, vagy pontosabban kontinentális szervezetek közül minde- nekelőtt az Európai Rádiódiffúziós Uniót (EBU) kell kiemelni, amely a legtöbb nemzeti hálózatot gyűjti maga köré (Európa, Északafrika és a közelkelet egy része). Társuló tagokként pedig részt vesznek munkájában az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és Japán legnagyobb rádió-TV hálózatai, valamint néhány délamerikai, afrikai és ázsiai rádió-diffúzió.

Az Európai Unió, ha a társult tagokat is számítjuk, tulajdonképpen a világ legnagyobb rádió-televíziós szervezete. Ennek az uniónak a szé- kebb területe az Eurovízió.

Ehhez a szervezethez, hasonló rendszeres műsortevékenysége folytán legközelebb áll az OIRT, a másik európai rádiódiffúziós egyesülés, amely- nek tagjai a keleteurópai szocialista államok rádiótelevíziói, valamint né- hány ázsiai állam és Kuba hálózata. Az OIRT szűkebb szervezete az Intervízió.

Hasonló szervezetekbe tömörültek az ázsiai (ABU), az afrikai (URTNA), valamint az arab országok hálózatai (ASBU). Észak- és Délamerikának egy közös rádiótelevíziós egyesülése van az AIR.

A nemzetközi rádiódiffúziós együttműködésnek a tagadhatatlan sikerei mellett azonban akadályai is vannak, amelyek — Dr. Pustišek vélemé- nye szerint — a műholdas műsorsugárzás küszöbön álló korszakában minden eddiginél jobban ki fognak éleződni. Ezeket a nehézségeket és akadályokat a szerző a következő csoportokra osztja:

Politikai akadályok:

Annak ellenére, hogy a világ, az elektronika fejlődése által kommuni- kációs szempontból egyre egységesebbé válik, akadályként még mindig je- len vannak a különböző államközi, gazdasági és eszmei érdekellentétek. A jelenlegi világpolitikai helyzetet szemlélve nem lehet nem adni igazat

O. W. Riegelnek, aki a tájékoztató eszközök helyzetét és szerepét a következőkben látja:

„Huszonöt év után le kell szögezni azt, amit egyébként mindenki tud, hogy a második világháború borzalmas leckéje nem vetett véget a nemzeti alapon szervezett erőszaknak és hogy ennek a háborúnak az eredményei és következményei egyáltalán nem változtattak azon a gyakorlaton, hogy a nyilvános tájékoztatási eszközök cinkosként együttműködjenek az okvetlenül háborút termő nemzeti hatalomrendszerek fenntartásán.

Ellenkezőleg, a probléma súlyosabbá és veszedelmesebbé vált. Az idők folyamán a nacionalista erőegyensúly-politika nacionalista termonukleáris terroregysúly-politikává fejlődött, elképesztő méretekig növelve a gyilkolás és rombolás lehetőségét. A nyilvános tájékoztatási eszközök — a sajtó, rádiódifúzió és a film — ma inkább mint eddig bármikor, szorosan beleilleszkedik a nemzeti országok anarchikus és kaotikus rendszerébe. A nyilvános tájékoztatási eszközök, épp úgy mint valaha, ma sem képesek szembeszállni a nacionalista politikával, amelynek szolgálnak”.²

Egy globális nemzetközi rádiódifúziót ilyen körülmények között természetesen nehezen lehet elképzelni. A nemzetközi közösségben állandóan jelen vannak azok a törekvések, amelyeknek célja: tájékoztatási eszközök segítségével befolyásolni a határokon túli közvéleményt.

Világos tehát, hogy a nemzetközi rádiódifúzió fejlődése elsősorban a világpolitikai helyzettől függ. Sem a tájékoztatási eszközök, sem a legmodernebb technológia önmagában nem elegendő a fennálló nemzetközi ellentétek enyhítésére. Az eddigi tapasztalatok ezt sajnos megdönthetetlenül bizonyítják.

Gazdasági akadályok:

A fejlett és fejletlen országok közötti szakadék politikai és gazdasági szempontból egyaránt akadályozza a nemzetközi rádiódifúzió kifejlődését. Nem szabad elfelejteni, hogy Afrikában (a Délafrikai Unió kivételével) 334 lakosra jut egy televízor, Ázsiában (Japán kivételével) 664 lakosra.³ Már ebből is következik, hogy tévesek azok az elképzelések, amelyek szerint a műholdas műsorsugárzás csodákat tesz majd a fejletlen országokban. Földi vevőhálózat nélkül a műholdas televízió egyszerűen üresjárat lesz.”

De vannak ennek a kérdésnek egyéb vonatkozásai is, amelyekre a következő két idézet világít rá.

A hindu D. R. Mankekar a következőket írja a „Tájékoztatási eszközök és a nemzetközi megértés” című cikkében:⁴

„Mi fejletlen országok, tudjuk hol szorít a cipő, akár a kiszabott, szelektív külföldi híradás végére kerülünk, akár pedig az országunkról szóló szabad, de ellenséges érzelmű, vagy előítéletektől terhelt híradás áldozatai vagyunk. A veszélyt különösen az a tény növeli, hogy csak a világ két-három legfejlettebb és leghatalmasabb országa rendelkezik nemzetközi hírügynökséggel. Ezáltal a nagyhatalmak megszabhatják, hogy milyen nemzetközi híreket olvasson, vagy halljon a világ — és így befolyásolhatják, sőt esetleg alakíthatják is a világközvéleményt olyan nemzetközi kulcskérdésekben, mint mondjuk az atomfegyverek betiltásáról szóló szerződés, a Vietnami, vagy a közelkeleti háború és az 1965-ös indiai—pakisz-

táni háború. Ebből elkerülhetetlenül az az aggasztó gondolat következik, hogy a szabad hírforgalom nemes elgondolása a gyakorlatban a kis és a fejletlen országoknak kárt okozna, ami ezeknél persze gyanakvást vált ki.”

Ugyanezt a kérdést más szempontból tárgyalja Herbert Shiller:

„A fejlődő országok lakossága nagy általánosságban szólva, túlnyomórészt az éhhalál határán vagy ennek közelében tengődik. Kínózni őket a televízió jelenlétével, ezzel a luksussal, amely a fejlett országokban a többség számára hozzáférhető, de nálunk csak a hazai elitből, a nyugati szakértőkből és a katonaságból álló keskeny rétegnek jut osztályrészül, egyet jelent a bajok felidézésével, amelyeket azután huzamosabb ideig féken tartani nem lehet, még katonai erőszakkal sem. Kétségtelen, hogy a jelenlegi „kommunikációs diplomácia” a XIX. századbeli „ágyúaszád diplomácia” megfelelője. Ez a diplomácia közvetlenül szól a fejlődő országok lakosságához a kormányuk feje felett. Fogyasztókká neveli őket és ezáltal gyökerét metszi a fejlesztési terveknek, amelyeknek sikere a kapitális javak, a nehézipar a villanyenergia-termelés kiépítését szolgáló kényszertakarékosságtól függ. Ilyen értelemben azoknak a tévéműsoroknak a bevezetése, műholdas sugárzással vagy másképp, amelyek az embereknek minden egyébről beszélnek, csak épp arról nem, amit a fejlődési politika megkövetel, elkerülhetetlenül ennek a politikának a kudarcához vezet.”¹⁵

A fejlődő országok tehát komoly fenntartással vannak a nemzetközi rádiódifúzióval szemben és ezek a fenntartások teljesen indokoltak, mert szemtanúi vagyunk az egyes fejlődő országokra gyakorolt gazdasági és politikai nyomásnak.

A közvetlen műholdas sugárzás legnagyobb akadálya a műhold építésének, kilövésének és üzemeltetésének költsége. Ezt tetézik a meglévő tévékészülékek átépítésének költségei, valamint az új antennák, amelyek a jelenlegiekénél valószínűleg jóval drágábbak lesznek. A kérdés annál súlyosabban esik latba, mivel a szakvélemények szerint a közvetlen sugárzású műholdak a nagy távolságok és a fejletlen földi kommunikációk miatt sokkal érdekesebbek a nagy fejletlen országoknak, mint a fejletteknek, ahol a műsornak az egyéni vevőkészülékekhez való eljuttatását kábel, vagy mikrohullámos összeköttetéssel is meg tudják oldani.

Ezek a legfontosabb, de nem az egyetlen gazdasági akadályai a nemzetközi rádiódifúzió kiteljesedésének. Ide tartoznak még a magas postatarifák, amelyek különösen a fejlődő országok számára, egy rendszeres műsorcsere esetén szinte áthidalhatatlan akadályt képeznének,¹⁶ valamint az úgynevezett TV jogok, vagyis a szervezőknek járó kártalanítás, amely bizonyos esetekben elképesztő összegekre rúg. (Ismeretes például a Cassius—Fraisier bokszmérkőzés esete, amikor az Európai Unió a megfizethetetlen térítési követelés miatt kénytelen volt elállni a közvetítéstől.)

Jogi akadályok:

Az Egyesült Nemzetek alapokmányában, valamint még néhány okmányában (a polgári és politikai jogokról szóló egyezmény 1966, az emberi jogok deklarációja) benne foglaltatnak az információ szabadságára vonatkozó általános elvek. Mindaddig azonban nem született meg egy

olyan nemzetközi egyezmény, amely nem csak hogy kimondja, de közelebbről meg is határozza ennek a jognak a gyakorlását. A közvetlen műholdas sugárzás lehetősége és ennek várható nemzetközi politikai következményei nem könnyítik meg, ellenkezőleg, megnehezítik az ilyen egyezmény meghozatalát.

A jogi akadályok közé sorolható továbbá a nemzetközi hullámsáv felosztás. Sok itt a probléma, különösen a középhullámon, mert a II. világháború után egyes országok nem vettek részt a nemzetközi hullámhossz felosztásban és ezek most a megegyezést megkerülve használják a más országoknak kiosztott frekvenciákat, ami természetesen zavarokat okoz. Ezért 1974-ben újabb nemzetközi értekezletre kerül sor, amelynek a közép- és hosszú hullámsáv újrafelosztása lesz a feladata. Hasonlóképpen még az idén sor kerül a műholdas tévéfrekvenciák felosztására.

A nemzetközi együttműködés szempontjából külön problémakomplexumot képeznek a szerzői jogok. A jelenlegi jogszabályok már most elavultak és akadályozzák az információk és értékek szabad forgalmát, a műholdas műsorsugárzás bevezetése esetén pedig ez a probléma még jobban ki fog éleződni. A fő kérdés természetesen itt is az, hogy miként lehetne könnyebbé tenni a fejlődő országoknak.

Műsorakadályok:

Az anyagi akadályoknál már volt szó azokról a fenntartásokról, amelyekkel a fejletlen országok a fejlett országokból áradó információ és műsordömpinget fogadják.

Ennek a félelemnek másik válfaja is létezik: Egy, a közvetlen műholdas sugárzás útján az egész világot fedő kommerciális televízió távlata igen sok rádiótelevíziónál, főleg az európaiaknál, aggályokat ébreszt a műsor minőségét illetően. A kultúra további elszegényedésétől félnek, és attól, hogy a műsorok a legalacsonyabb szintre zülленek. Dr. Pustišek véleménye szerint az a veszély gyakorlatilag nem fenyeget, mert pillanatnyilag egész sor országban tilos a kommerciális rádiódifúzió, ezenkívül a meglévő kommerciális szervezetek számára is veszteséggel járna egy globális kommerciális sugárzás.

Mindent összevetve, az elkövetkező 10—20 esztendőben az említett akadályok, valamint a kulturális és nyelvi különbségek folytán aligha várható, hogy a híreken, illetve eseményeken, sportrendezvényeken és kivételes hangversenyeken kívül egyéb olyan tartalom is akadna, amely az egész világ minden rádiódifúziós szervezetének megfelelné és ezek szerint egy világméretű együttműködés anyaga és alapja lehetne.

A nem túl biztató körülmények és kilátások ellenére sem dr. Pustišek, sem a blédi szimpózium többi résztvevői nem kételkednek abban, hogy a nemzetközi információcsere és együttműködés további fejlődésére még vannak lehetőségek. Erre a korlátozott optimizmusra a regionális rádiódifúziós szervezetek, de mindenekelőtt az Európai Unió tevékenységének növekedése bátorít fel.

Az unió műsorszervezete, az Eurovízió 1954-ben kezdte meg működését és tíz évvel ezelőtt kerül sor az első műholdas műsorközvetítésre. 1954-ben az Eurovízió mindössze 55 műsorátvitelt szervezett a tagjai részére, 1969-ben pedig ez a szám már 3077 műsorra növekedett. Az idén az egész

évre kibérelt vonalak útján rendszeres napi két-három tévéhírcserét bonyolítanak le, amelyeket a 35 rendes tag mellett az európai zónán kívüli társult tagok is gyakran igénybe vesznek.

A haladás tehát kétségtelen. Az emberek közötti megértés gondolata a tájékoztatás területén is, lassan, fokozatosan, de feltartóztatlanul utat tör magának.

JEGYZETEK

¹ Az első ilyen nemzetközi értekezletet hazánkban 1968-ban tartották, Ljubljánában.

² O. W. Riegel „Nacionalizam i komuniciranje”, Novinarstvo, br. 1-2/1969, Beograd.

³ Összehasonlítás végett: Vajdaságban minden 7 lakosra jut egy vevőkészülék.

⁴ Dinker Rado Mankekar: Mass Media and International Understanding as a Newly-Emerged, Underdeveloped Country Looks at the problem, Symposium Mass Media and International Understanding, Ljubljana, 1968.

⁵ Herbert Schiller: „National Development Requires Some Social Distance”.

⁶ Számos országban a telekommunikációs berendezések, vagyis a rádió és televízió adóhálózata a posta birtokában és kezelésében van.